

Utställning

**Jakten på det lokala
kulturguldet!**

EXPEDITION
KULTURARV

SPÅNHULT, ALVESTA KOMMUN

Wieselgrensgården

En blomstrande historia

I byn Spånåhult utanför Vislanda ligger Wieselgrensgården – en plats där historien sitter i väggarna och odlingsglädjen får blomstra. Här växer blommor och grönsaker sida vid sida med berättelser från förr. Varje planta bär med sig en bit av bygdens själ.

Huset har fått sitt namn efter Peter Wieselgren, en av 1800-talets stora profiler. Wieselgren var präst, debattör och folkbildare – och på sin tid en riktig kändis i Sverige. Han växte upp här i huset som hans far, snickaren Jonas Jonasson, byggde med sina egna händer. Wieselgrensgården är en länk mellan då och nu. Den är den enda kvarvarande byggnaden i byn från tiden före laga skifte.

Trädgården är i ständig förändring – varje vår spirar nya odlingar på den nyvältade åkern bakom huset, försommaren låter hundkäket slingra sig in i en trädgårdsbänk vid den gamla stenvallen, och i september breder dahlorna ut sig framför huset.

PETER WIESELGREN

Född: 1 oktober 1800
i Spånåhult, Vislanda socken.

Peter Wieselgren är mest känd som en central gestalt inom nykterhetsrörelsen under 1800-talet. Han förespråkade måttlighet snarare än total avhållsamhet, men avstod själv från alkohol – till och med vid en skål med kung Karl XV.

Han växte upp i en småländsk bondesläkt och visade redan som barn intresse för religion och litteratur. Under skolåren väcktes hans motvilja mot alkohol och som ung grundade en av Sveriges första nykterhetsföreningar. Efter studier i Lund blev han präst och senare domprost i Göteborg (där han är begravd). Han var även verksam som litteraturhistoriker och bibliotekarie. Under sin tid som kyrkoherde gjorde han stora insatser för att minska alkoholmissbruk, ett arbete som förändrade det svenska samhället i grunden.

Källa: Wikipedia (20-04-2025)
Bild: Johan Christian Berger (1847)

Omkring Wieselgrensgården blommar rabatter, och historien fortsätter att skrivas. Just i år 2025 påbörjas återuppbyggnaden av den historiska kålgården – en odlingstradition som en gång var självklar i Småland och som nu får nytt liv.

Idag är det få som minns Wieselgren, men hans barndomshem står kvar som en påminnelse om både honom och bygdens historia. Mitt i trädgården står också en imponerande, fyra meter hög, minnessten rest för att hedra hans livsgärning. Och även om vi inte predikar nykterhet här på gården, så vill vi precis som han sprida kunskap och inspirera människor. Wieselgrensgården ska vara en plats där historien får liv, där folk möts och där nya berättelser får ta form.

För mig är Wieselgrensgården en skatt – och kanske kan den få fler att se skönheten i det som en gång var, och det som ännu kan växa. - Rebecca Söderkvist

Wieselgrensgården är dock mer än bara historia. Det är en levande oas där hållbar odling och biologisk mångfald får stå i centrum. Här växer blommor i samklang med naturen och lockar bin och fjärilar, precis som de gjorde för hundratals år sedan.

Jag hoppas att fler får upptäcka den här platsen och känna historiens vingslag i varje blomblad och stenmur. För mig är Wieselgrensgården en skatt – och kanske kan den få fler att se skönheten i det som en gång var, och det som ännu kan växa.

Text & foto: Rebecca Söderkvist

Vill du besöka Wieselgrensgården?

Du är välkommen att besöka platsen, fika i caféet, strosa bland blommor och ta del av gårdens olika evenemang under året.

Läs mer om Wieselgrensgårdens öppettider och aktiviteter på wieselgrensgarden.se

Från caféet ser man genom hallen och in i butiken, där tapeten från tiden då huset var museum fortfarande pryder väggarna. En plats där historien sitter kvar i väggarna – bokstavligen talat.

Från övervakningen i huset ser man ut över trädgården genom ett av de gamla, handblåsta fönstren, där minnesstenen reser sig som en påminnelse om Peter Wieselgrens livsgärning.

Esters Bröd

Skållat rågbröd från förr

Jag är född i Agunnaryd, Ljungby kommun och i mitt föräldrahem i Lammakulla har detta bröd bakats längre än jag kan ana. Det är ett så kallat skällebröd som min mor Ester bakade i den stora stenugnen som fortfarande finns i källaren där. I den bakades ett tiotal brödkakor åt gången.

När köpebrödets tid kom och varubilar och brödbilar började rulla på landsbygden, köpte mor vardagsbrödet där, men inför de stora högtiderna jul och påsk var det självklart att det skulle bakas i storugnen. Så att man fick "riktigt" bröd. Särskilt viktigt var det till julen och doppet i grytan.

Skällningen gör brödet mycket hållbart och saftigt. En av mina ingifta morbröder beskrev det här brödet som extra bra, "det ger en så goe mätte". Översatt: Man står sig länge på brödet, man håller sig mätt länge.

Nygräddade brödkakor, gjorda av Saga, efter Esters recept.

När jag och min familj flyttade till egen gård där det fanns en stenugn tog jag själv upp traditionen med min mors hjälp. Hon lärde mig de olika turerna.

Dag 1 på eftermiddagen var det skällning i ett särskilt bake-kar av trä. På kvällen jästades degen, lite mer mjöl tillsattes och det fick sedan stå övertäckt över natten.

Dag 2 på förmiddagen, när morgonsysslorna i lagården med mjölkning var överstökade, tillsattes socker och salt och utbakningen sattes igång. Därpå sattes kakorna till att jäsas.

Samtidigt med detta började det eldas i vedugnen, en grannlaga uppgift. Det gällde att ugnen var uppe i lagom temperatur just när brödkakorna jäst klart. En speciell sorts vedträ användes, och ofta räknades vedträna. När veden brunnit ut, sopades ugnen ren med tallris som bundits fast på en lång stång.

Slutligen langades brödkakorna in i ugnen med hjälp av en brödspade med långt skaft, kallad för grissla. Efter ca en timma i ugnen var de klara.

Jag är född 1952 och så långt tillbaka jag minns har vi haft frysfrysbox. Innan vi hade egen i mitt hem så fanns det en andelsfrys i vår by, det betydde ett litet hus där det fanns tio rejäla frysfack. Då hade byborna möjlighet att teckna andelar i föreningen, vilket gav tillgång till ett frysfack. Före frysfrysboxens tid lagrades bröden i så kallade brödkistor.

Esters handskrivna originalrecept, som nu gått i arv, bredvid foto på Saga som gör skällning i spann (där hon arbetar degmassan med lång 'spade').

Degen under utbakning, som formas till kakor.

Bröden efter andra jästningen, redo för ugnen.

Foto på brödbakning i traditionell vedeldad stenugn, taget under tidigt 1900-tal. Från Vänersborgs museums arkiv.

ESTERS BRÖD (4 kakor)

Dag 1

Ingredienser

100 g jäst
2 l vatten
1-2 msk socker
ca 500 g (8,5 dl) rågsikt
ca 750 g (14 dl) fint rågmjöl

Kl. 14-17

Skällning

2 l kokande vatten röres ihop med knappt 14 dl fint rågmjöl.

Kl. 19-21

Jästning

100 g jäst utröres i lite ljummet vatten med lite socker och blandas i skälleblandningen. Tillsätt knappt 1/2 kg rågsikt. Det ska bli som havregrynsgrot i konsistensen. Täck med mjöl och bakduk.

Dag 2

Ingredienser

ca 2 kg (36 dl) rågsikt
4 dl socker
2-4 msk salt

Kl. 8.00

Dela upp "gröten"

Delat i två. Väg varje del. En del i köksassistent med degkrok, den andra delen "på vänt".

I assistentdegen tillsätts 2 dl socker och 1-2 msk salt. Arbeta ner ca 1 kg rågsikt. Kör i 4-5 minuter.

Ta upp degen på bakbordet. Väg. Dela på två och gör två runda kakor som lägges på plåt. Låt jäsas i 30 minuter.

Gör sen några snitt med vass kniv och grädda i 200 grader i 60 minuter. Täck med folie eller bakplåtspapper efter 35-40 minuter, de blir annars lite mörka.

När de två första kakorna satts in för gräddning tas resten av "gröten" till assistenten och så upprepas proceduren igen, med socker, salt och rågsikt.

Foto: Ester, född 1909.

Nu bor vi på en annan gård i Dannäs i Värnamo kommun. Jag bakar fortfarande detta bröd men gräddar det i en vanlig elektrisk ugn. Jag använder inget "bake-kar", utan skäller i en rostfri spann. Degen blandar jag i en hushållsassistent. Istället för tio brödkakor blir det fyra. Köper sällan bröd, förutom franskbröd vid enstaka tillfällen.

Text och foto: Saga Alexandersson

Träle Källa

En sägen om kärlek och död

Om du åker väg 127 från Värnamo mot Vetlanda/Vrigstad, sisådär en fem kilometer och strax efter att du passerat skylten mot Hofs gård svänger du in till höger på en liten vagnsväg. Där nere i skogsbrynet på gården Sörhorjas ägor ligger det en gammal stensatt källa med klart kallt vatten.

Det sägs att vattnet aldrig sinar i den, och det finns en tusenårig sägen om källan. En sägen som berättar om kärlek. Och om död.

Träle källa sägen:

Enda dottern till den myndige bonden på Sörhorja hade förälskat sig i en träl, men trots att hon grät och bönade, kunde hon inte få föräldrarnas samtycke till att gifta sig med honom.

Men bonden och trälen hade ett så pass gott förhållande till varandra, att bonden ändå inte ville ge dem ett direkt avslag på sin begäran om att få gifta sig. Så han sa att om de båda på en dag, mellan soluppgång och solnedgång, lyckades skära av allt korn på åkern med sina bara händer – då skulle de få varandra. I sitt stilla sinne tänkte bonden att detta var ett ofarligt löfte att ge, eftersom arbetet var omöjligt.

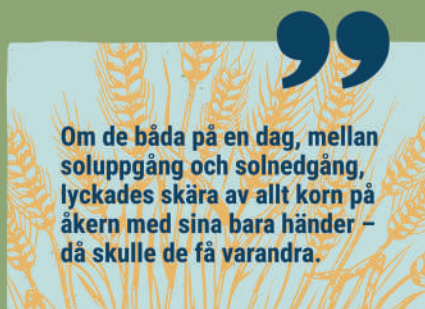
Följande morgon, just som solens bleka strålar steg över horisonten, började de båda att arbeta. Sida vid sida slet och svettades de. Solen steg högre och högre och brände deras böjda ryggar, men de vågade inte stanna upp varken för att äta eller dricka.

Källan på sommaren.

Källan med sitt iskalla vatten, under den tidiga våren.

När hela dagen hade gått, och solens sista blodröda strålar letade sig fram mellan träden, skar de av de allra sista stråna. Trötta, törstiga och lyckliga stappade de ner till källan i skogsbrynet. De drack av det iskalla vattnet. De drack och drack och drack. Tills de föll ihop. Och dog.

Strax efter solens nedgång gick bonden ut på åkern och såg med häpnad kärve efter kärve av guldgult korn, så långt åkern räckte. Men vart hade hans dotter och trälen tagit vägen?

De hittades på marken vid källan, sida vid sida, förenade i döden för alltid. Det sägs att de ligger begravda i en av ättehögarna på Sörhorjas ägor. Och källan har fått namnet **Träle källa**.

I källan, som sägs vara en offerkälla, finns inga belägg för att man hittat några mynt. Men på Kummelbacken på andra sidan vägen, lär det ha funnits två offerbord av sten och möjligtvis kan vatten hämtats från källan till offerfesterna där.

Text & foto: Lina Midholm

Källan ligger på familjen Midholm/Erikssonss mark och de försöker hålla den tillgänglig genom gräsklippning och allmän röjning. De har även satt upp en informationsskylt. På det nedre fotot ser vi Mats hämta vatten i källan.

Vill du besöka källan?

Du är välkommen att besöka Träle källa på egen hand. Du kan se var det ligger på kartan genom att använda QR-koden nedan.

57.214863, 14.107362

Att tänka på: vattnet ska vara drickbart - men man dricker det på egen risk och det bör undvikas under gödslingen på våren. Besökare ombeds att inte slänga saker i källan.

Svänamassens Grotta

Sagor och sägner från kungariket Svänan

Vem var Svänamassen? Ingen vet det, men Svänamassens grotta finns i verkligheten. Den ligger vid sjön Stråken ca två mil norr om Moheda. Området kallas Kungariket Svänan och här levde fattiga människor på 1800-talet och några få bosättare fanns kvar fram till 1942.

Det finns många intressanta berättelser om livet i Svänan, och det finns många sägner. Den mest berättade är den om Svänamassen, stortjuven som bodde i en grotta. Om detta kan man läsa i boken "kungariket Svänan" av Ingvar Parmestål och boken *Svänan - de fattigas kungarrike* av Lennart Elofsson och Anders Johansson. Den senare utgiven av Moheda sockens Hembygdsförening 2021.

Ingången till Svänamassens grotta. Foto: Anders Johansson

Moheda sockens Hembygdsförening har röjt olika vandringsleder i området och de ordnar kontinuerligt guidade turer där. Då ingår alltid historien om Svänamassen och ett besök vid grottan. De som vill kan krypa in i grottan för att få känslan av hur det kunde vara att bo där.

Text: Laila Örheden, för Moheda sockens Hembygdsförening

UTDRAG UR BOKEN SVÄNAN – DE FATTIGAS KUNGARIKE

av Lennart Elofsson och Anders Johansson

"Av alla berättelser och sägner om folktron i Svänan, är historierna om Sväna-Massen de mest berättade och välkända. Stortjuven Sväna-Massen ska ha bott i en grotta i Fjärhanaberget, bergspartiet i västra delen av Svänan. Under sin vistelse i Svänan stal Sväna-Massen oxar och kor för bönderna som under sommaren hade sina kreatur på den gemensamma betesmarken i Svänahagarna. Nattetid kunde han smyga sig fram till bondgårdarna för att stjäla mjöl, rotfrukter och potatis. [...] Det finns berättat att han gjorde ett sådant nattligt besök på en gård där man skulle hålla begravning. Av misstag fick han då med sig liket, istället för det slaktade djuret som var avsett för begravningsgästerna."

"De omfattande boskapsstölderna gjorde att bönderna med hjälp av länsmanen genomförde många försök att ta fast Sväna-Massen. Men han hade alltid förmågan att komma undan sina förföljare. En gång ska spaningsmanskapet ha bestått av inte mindre än trehundra personer under ledning av fyra länsmän [...]"

"Den följande vintern skulle någon i alla fall sett Sväna-Massen i närheten av Hällebergsviken. Han anade tydligen att han blivit observerad och gick därför baklänges i snön utmed sjökanten, för att på så sätt förvillna eventuella förföljare. De fotspår som avtecknades i snön efter Masse skulle varit ovanligt stora. Den som vid detta tillfälle skulle ha sett honom på avstånd, påstod att han var en stor och kraftig rese. Ingen vågade därefter vistas ensam i Svänan av rädsla för att stöta på Masse."

"Vid ett tillfälle gick några personer i närheten av Masses håla, han höll då på att tillreda köttet efter ett stulet djur. Rök och matos trängde upp genom ett litet rökhål. Röken avslöjade var Masse höll till."

Men också denna gång kom Sväna-Massen undan. Han hade ingen båt, men istället hade han en stor trädstam liggande vid sjökanten. Sittande gränslä på stocken rodde han med hjälp av sina stora händer ut till en ö i sjön Stråken. Ön har därefter kallats för Tjuvön."

"Men efter ett tag upptäcktes också gömstället på ön. Ännu en gång fick Masse möjlighet att fly undan sina förföljare. När han med hjälp av sin trästock tagit sig iland stal han en svart hingst. Med den flydde han ut i skogen och vidare över ett sankt kärr. I gungflyet gick både hästen och Sväna-Massen ner sig och drunknade. Det finns också ett annat slut på sägnerna om Sväna-Massen. Hästen försvann med ett skri i den bottenlösa gölen, men Masse lyckades klara sig upp. Efter händelsen i kärret ska i alla fall ingen ha sett honom i Svänan."

"Det finns flera olika uppgifter om vem Sväna-Massen egentligen var och under vilken tid han skulle ha funnits i Svänan. En uppgift är att han fanns i Svänan redan i mitten på 1600-talet. Han skulle då ha rymt undan från livet som knekt under 30-åriga kriget. En annan uppgift, den vanligaste och kanske mest trovärdiga, var att han levde i början på 1700-talet. Han skulle då ha varit en desertör eller krigsfånge med ryskt eller baltiskt påbrå. Under Karl XII:s krig kom många flyktingar till Sverige från de baltiska provinserna. Dessa flyktingar skulle haft stora svårigheter att anpassa sig i det dåtida Sverige, det var nöddår som drabbade även den inhemska befolkningen hårt. En annan tradition har gjort gällande att Sväna-Massen haft sitt tillhåll här i början av 1800-talet och varit en rysk krigsfånge som rymt från Sveaborg i Finland under kriget mot Ryssland 1808–1809."

"Vad kan det då finnas för sanning bakom sägnerna om Sväna-Massen?"

Målning föreställande Sväna-Massen av Ankie Andersson. Den och fotot bredvid pryder boken "Elin och Fanny möter Svänamassen", som hon Ingegerd Andersson gav ut år 2024.

Grottan med informationsskyltar. Foto: Anders Johansson

Vill du besöka grottan?

Grottan kan besökas på egen hand. Du kan se var det ligger på kartan genom att använda QR-koden här. Det är 2,5 km promenad till fots från allmän väg (biltrafik undanbedes i området).

Läs mer om guidade turer på: hembygd.se/moheda

57.087705, 14.571847

Treans Torvmaskin

Den evighetssovande maskinen i skogen

Ute på den stora Mjärydsmossen öster om Traryd och Strömsnäsbruk, inne bland träden står något stort. Det stora rostiga vi ser är en kvarlämnad torvmaskin, Trean, som står i den numera uppvuxna skog där torvbrytning tidigare skett.

Vid Delary sulfatfabriks tillkomst omkring 1870 påbörjades torvbrytning i stor skala på Hästberga mosse för att användas som bränsle i fabriken. En sulfatfabrik byggdes i Strömsnäsbruk omkring 1896. En smalspårig järnväg anlades mellan de båda fabriken för transport av bland annat brännrot och torvbrytningens omfattning ökade till Draka myr och Mjärydsmossen. Detta skapade också många arbetstillfällen för människorna i bygden, framför allt sommartid.

Torvmossarna mellan Delary och Strömsnäsbruk ägdes av de båda bruken. De behövde bränsle i stora mängder och särskilt under krigsåren optimerades torvupptagningen med alla till buds stående medel i form av maskiner och arbetskraft. Strömsnäs bruk och Delary bruk hörde till landets största förbrukare av torv.

Den så kallade "Torvklubben" bildades i nära samverkan mellan svenska staten i form av Bränslekommissionen och liknande myndigheter på ena sidan och företrädare för torvproducenter, maskintillverkare och konsumenter på andra sidan.

Torv på torkning. Foto: Gislaveds Industrimuseums arkiv.

Foto: Sven-Eve & Elisabet Johansson

Foto: Nils Svensson

Detta är vad som återstår av den gamla torvmaskinen i Mjärydsmossen. Foto: Sven-Eve & Elisabet Johansson

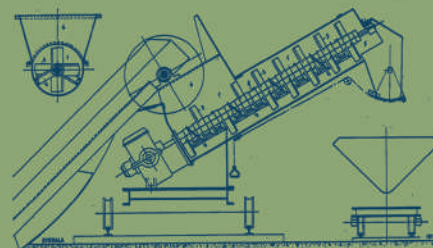
Klubben tog som sin uppgift att samordna, förbättra och rationalisera metoderna runt torvanvändningen i Sverige. Här kan nämnas att Sture André, disponent vid Strömsnäs Bruks AB, var en av medlemmarna. Detta fick till följd att många fältförsök och testningar av nya torvmaskiner kunde genomföras i just Strömsnäs bruks mossar.

Maskinen vi ser i Mjäryds mosse består egentligen av två olika maskiner; dels ett ASEAspel av "Svedala"-typ, dels en torvkvam av "Eureka"-typ. De tillkom år 1942-1944 och var i drift till ca 1960 då torvproduktionen i området upphörde. Denna kombination var den senaste fasen i utveckling av torvmaskiner i Sverige och något av en "skapelsens krona". Den bemannades av endast två personer (när allt fungerade som det skulle), en som skötte skrapspelet och en som plockade bort stubbar.

Men – efter att torven hade passerat kvamen krävdes många arbetare för att transportera bort torvmassan via tippvagnar ut på torkfältet där det bearbetades i en fältpress. Därefter återstod torkning av torven och arbetskrävande vändning, kupning och bärgning. För dessa moment hade arbetsbesparande maskiner ännu inte blivit färdigutvecklade.

Råtorven fördes med skrapspel och skopa upp på lastbryggan, fördelades och gick på en elevator in i kvamen för att sedan tömmas i tippvagnar. Träöverbyggnaden (manöverrummet) på den cirka 60 ton tunga torvmaskinen har med åren ruttnat bort. Foto: Sven-Eve & Elisabet Johansson

Genomsnitt av torvkvam i "Eureka"-typen med kombinerad kvam och elevator. Skissen ur patentet.

Vid början av 1950-talet avtog verksamheten i mossarna för att sedan avslutas helt. Trots stora ansträngningar för att rationalisera torvhanteringen var torven fortfarande alldeles för dyr som bränsle – jämförd med både kol och olja. Det "eviga" problemet att torka torven hade inte kunnat lösas med enbart maskiner. Det var slut med torv som bränsle i stort och smått. Treans maskin har nu stått still i 65 år. Tidens tand tar på både trä och järn. "Skapelsens krona" krymper för varje år och torveran är slut i Mjäryds mosse.

Text från "I Varend och Sunnerbo" 2024 (red.). Original av Sven-Eve & Elisabet Johansson och Nils Svensson

Vill du veta mer om torvindustrin eller besöka maskinen?

Du är välkommen att kontakta: Elisabet & Sven-Eve Johansson på tel. 070-061 56 75/ 070-403 86 18 eller Nils Svensson på tel. 070 530 20 76.

56 53487, 13 79752

Trean står på privat mark, men det är tillåtet att besöka platsen enligt allemansrätten. Du kan se mer exakt var den är på kartan genom att använda QR-koden.

Torpetet Kjöpet

Livet för generationer av småländska torpare

Stugan på Kjöpet byggdes troligen i mitten av 1700-talet och är en ryggåsstuga. Den innehåller innanför den låga entrédörren ett kök med stengolv, en liten kammare och ett större rum med en stor öppen gråstensspis. Stugan är renoverad ett antal gånger men är bevarad i originalskick med torvtak som huset ursprungligen var byggd med.

Torpet bestod dessutom av en ladugård som nu är nedriven. Denna byggnad låg på andra sidan vägen något norrut. På torpet fanns föda för en ko, gris och höns. Torparen skötte torpet samt gjorde dagsverken på huvudgårdens som han var ålagd att göra.

Den förste torparen, som hittas i 1790 års husförhörlängd, som flyttade in i denna då nybyggda torpstuga, var torparen Anders Svensson och hans hustru Kjerstin och sonen Ingemar. Troligen fick de bryta upp marken också eftersom de var de första som bosatte sig på torpet.

Under åren 1790 till 1937 har tretton stycken olika torpare brukat Kjöpet under längre eller kortare perioder. Som mest har det funnits tio personer i stugan på en gång. Då kan man tala om trångboddhet.

Året 1862 kom torparen Johannes Andersson med hustru Lena Nilsdotter och deras tre barn, däribland dottern Ingrid Kajsa. Då Johannes avled redan året efter de kom till Kjöpet var det änkan Lena med barnen som ensamma fick sköta torpet.

Stugan Kjöpet. Bild: Inger Johansson

Ingrid, "Inget på Kjöpet", sitter utanför torpet där hon bodde med sin familj (porträtterad av Inger Johansson). Foto: Gunvor Karlsson

Tidigt kom dottern Ingrid till Mälensås som ladugårdspiga och där träffade hon snart Petter Månsson och de två knöt romantikens band. År 1871 tog Ingrid och mågen Petter över som brukare av torpet. Då bodde också Ingrids mor Lena kvar och så småningom Ingrid och Petters 5 barn.

I skuggan av Ingrids liv, eller "Inget på Kjöpet" som hon oftast kallades för, följde många bekymmer. Ingrids far Johannes dog 1862, endast en månad efter flytten till Kjöpet. Enligt folkmun blev han ihjälbiten av en katt. Samma år som Ingrid födde sonen Gustav blev hennes man Petter ihjälsparkad av en häst. Änkan Ingrid fick då själv bruka torpet Kjöpet tillsammans med sin mor Lena och de små barnen. Mormor Lena fick också passa barnen då Ingrid måste gå på dagsverken.

"Inget på Kjöpet" blev nu flitigt anlitad som koktor och många av bygdens bönder hämtade henne för att hon skulle hjälpa dem att bota deras sjuka djur. Koerfarenheterna hade hon fått på Mälensås.

Ingrids barn växte upp och kom tidigt ut i livet. Yngste sonen Gustav blev snickare i Halmstad men flyttade sedan tillbaka hem till Kjöpet.

Inger Johansson som "Inget på Kjöpet". Bild: Gunvor Karlsson

Familjefest på Kjöpet. Foto: Inger Johansson

Torparpar (alias Willy Uvebrant och Inger Johansson). Foto: Gunvor Karlsson.

Gustav, kallad "Gustav på Kjöpet", bodde kvar till 1937 då han flyttade till Moen i Stenbrohult och blev jordbruksarbetare där. Gustav var dock skriven på Kjöpet i husförhörs-längden fram till 1947.

Här bodde även en inhyses f.d. rallare kallad "BlinneAugust". August hade blivit blind i en sprängningsolycka. Han blev först skriven på socknen och blev därefter satt som inhysing på Kjöpet.

Ingrid eller "Inget på Kjöpet" dog år 1931, 86 år gammal, på Agunnaryds Älderdomshem.

Idag ägs torpet Kjöpet av Agunnaryds Hembygdsförening, som sköter om stugan och tomten. Föreningen grundades 1947 i samband med att de erhöll den gamla torpstugan från 1700-talet som gåva.

Text: Inger Johansson, för Agunnaryds Hembygdsförening

Vill du veta mer om torpet Kjöpet?

Guidning av stugan kan bokas med Inger Johansson, tel 070 286 54 51 eller inger@agunnaryd.se.
Läs om kommande aktiviteter på hembygd.se/agunnaryd

KOMSTAD, SÄVSJÖ KOMMUN

Komstad Kvarn

Levande historia och natursköna miljöer

Byn Komstad var i äldre tider en viktig knutpunkt med kvarn, sägar, gästgiveri och lanthandel. Här låg också tingsplatsen för Västra härad. Kvarnverksamheten har sin kraft i Toftaan som i förlängningen går ut i Lagan. Byggnaderna i närområdet är varsamt underhållna och över 100 år gamla.

Komstad är en naturskön plats med mycket historia ända från 1600-talet då tingsplats, gästgiveri med skjutsstation var gällande innan järnvägen invigdes på 1860-talet.

Uppfinningsrika kvarnägare skapade förutsättningar för turbiner istället för vattenhjul när elgeneratoren skulle ge ljus i stugorna. Denna utveckling startade även kvarnstensfabrik och lanthandel.

Vy över dammen med Komstad kvarn i bakgrunden.

Redan 1370 fanns det en kvarn i Komstad. Kvarnen som finns nu byggdes 1871 och är idag fullt driftduelig. Elektricitet producerades redan 1917 i Komstad. Till en början var det likström som användes, men så småningom skapades växelström.

Ramsågen byggdes 1871, samma år som kvarnen, vilket visar på en tidig industrialism i byn. Verksamheten vid ramsågen upphörde 1946, men sågen är fortfarande fullt brukbar med vattenhjul.

Häradshäktet byggdes år 1825 samtidigt som nya tingshuset i Komstad. Häktet användes som förvaring för brottslingar under tingsförhandlingarna. Det innehåller 4 celler och ett tjänsterum för fångvaktaren som var i bruk fram till år 1909.

Området runt kvarnen lockar både växt och fågelintresserade till Komstad ängar där en vandringväg går fram bland ekar, hägg och vitsippor beroende på årstid. Det finns både försärla, strömstare och utter i ån. Här har det också varit plats för vandrande skådespel för att ta del av Komstads historia.

I nutid levererar kvarnen fortfarande elkraft ut på det allmänna nätet. Man kan som enskild besökare vandra runt i området som stiftelsen Komstad kvarn förvaltar och läsa på informationstavlor på byggnaderna. Eller som grupp boka guidning där man får en utförlig beskrivning i Komstads historia genom tiderna.

Text & foto: Anna-Karin Rostedt

En naturskön plats i Sävsjö.

Lanthandeln: Huset byggdes 1923 och affärsverksamheten startades upp i bottenvåningen. På de andra våningarna var det bostad för lanthandlart familjen. I affären såldes allt från specerier till cyklar. Den stängdes 1975 och det finns varor kvar från den tiden. Affären var en samlingsplats för byborna.

Kvarnstenstillverkning: Kvarnägaren Carl Lokrantz byggde en liten verkstad för tillverkning av kvarnstenar. Han fick patent på tillverkningen år 1907 och de gjutna kvarnstenarna från Komstad blev snart välkända och spreds ut över världen. Alltsedan 1909 är stenarna i kvarnen av egen fabrikation.

Vill du besöka kvarnområdet?

Läs mer om området, besöksmål och olika aktiviteter på komstadkvarn.se

Ljuskärningen

Hantverk från det gamla vagnmakeriet

Mitt emot Håkan Färdigs sågverk i Kalvsvik ligger Elmqvists Vagnmakeri som är mer än 100 år gammalt. Det byggdes av Amandus Elmqvist på 1910-talet, som dessförinnan hade byggt boningshuset, som också finns kvar. Där föddes två döttrar och år 1918 föddes sonen Paul.

Som femtonåring började Paul arbeta hos sin far i just denna verkstad. De tillverkade hjul och vagnar fram till mitten av 1950-talet. Då övergick Paul till att bli byggnadssnickare och vagnmakeriet blev nu en snickeriverkstad.

Många år tidigare hade Amandus sett en speciell ljusstake ner på Kullekvarn, en gård inte långt ifrån där Elmqvists bodde. Amandus började tillverka ett antal av dessa ljusstakar, som kallades ljuskäring, som han målade gröna.

När Paul gick i pension som byggnadssnickare, började han tillverka ljugarbänkar, leksaker, pallar m.m. Men han fortsatte också att tillverka ljuskärningen som Amandus börjat med. Paul målade aldrig sina, utan de fick förbli träfärgade.

Ljusstakarna, som gjordes i olika träslag, var mycket välgjorda och blev otroligt populära. Paul fick oändligt många beställningar av dessa, som allmänt kallas Kalvsviksljustaken.

Den klassiska Kalvsviksljustaken eller "Ljuskärningen" i all sin prakt.

Skylten till Elmqvists Vagnmakeri i Kalvsvik. Fotot till höger föreställer Paul Elmqvist (1918-2005).

Varianter av ljuskärningen. Till vänster, den grönmalade ljusstaken. Till höger, de fyra ljusstakarna i Kalvsviks kyrka. Dessa är annorlunda och går inte att ändra höjd på, men de går att ta av vid foten och kan därför bäras i procession.

Det är inte bara i enskilda hem som man hittar en Kalvsviksljustake. I Kalvsviks kyrka finns 4 st. De står framme på vänster sida i koret under klockan. Men när de används flyttas de fram. Det är inte ovanligt att de kommer till användning vid begravingar.

För 25 år sedan flyttade vi in i vårt sommar-
torp, inte långt från det gamla vagnmakeriet. Några år senare, förärades min man i födelsedagspresent, just en sådan ljusstake. Den var aldeles nygjord av Paul och det var den allra sista ljusstaken han gjorde.

Vagnmakeriet som byggdes på 1910-talet.

Paul gick ur tiden 2005 och han var i verkstaden varje dag ända in i det sista. När man idag tittar in genom fönsterna i verkstaden, ser det ut som om han just har gått in för att äta kvällsvard.

Paul var gift med Britta och de fick en dotter Wiveka. Det var Wiveka, som 2008 skänkte vagnmakeriet till Kalvsviks hembygdsgrd. Personligen tycker jag att såväl ljuskärningen som vagnmakeriet är ett kulturarv väl värt att lyfta fram.

Text & foto: Vibeke Hyltén-Cavallius och Wiveka Elmqvist Sjögren

Insidan av vagnmakeriet.

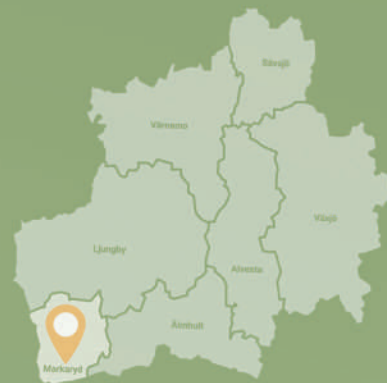
Vill du veta mer om vagnmakeriet?

Kalvsviks Hembygdsförening förvaltar och kan visa Vagnmakeriet. Det är också öppet under särskilda evenemang. I Hembygdsgrden i Kalvsvik finns flera alster av Paul Elmqvist.

Läs mer på Kalvsviks Hembygdsförenings hemsida via QR-koden.

Södergården

En betydelsefull plats under hundratals år

Markaryd bestod i äldre tider av tre gårdar. Av dessa var Södergården den största, och den avgjort mest betydelsefulla; här låg från 1500-talets slut Markaryds Gästgivaregård. Det var ett för hela den tidens Sverige mycket betydelsefullt gästgiveri, tack vare dess placering; alldeles invid gränsen till dåtidens Danmark, och dessutom i skärningspunkten mellan två urgamla riksvägar. Gästgivaren var skyldig att till rikets styre rapportera om vilka människor som här rörde sig över gränsen.

Platsens betydelse växte ytterligare när Sveriges andra postkontor anlades här, 1620, och gästgivaren även kunde lägga sig till med titeln Postmästare. Södergård och Markaryd blev nu en central punkt för den viktiga rapporteringen från kontinenten och till Stockholm, vilken skedde via postryttare.

Under snapphanekrigen fick gästgiveriet åter betydelse, nu som utgångspunkt för den svenska armén vid dess räder in i Danmark. Vid denna tid framträdde också den mest kände av dessa gästgivare; "Nils Nilsson, "Markaryds-Nisse". En legendar som odödliggjorts som spejare och spion i Carl August Cederborgs roman "Göingehövdingen".

Vid andra världskrigets slut tog Södergårds ägare hand om flera av krigets offer, inte minst överlevare från koncentrationslägren!

Vy över Södergård från väster, taget 1876. Foto: Okänd

Vy över Södergård från väster 2025. Nästan från samma plats som på bilden ovan från 1876.

Bostadsbyggnaden från söder, 2023.

Idag har Södergård fortfarande en stor betydelse för vår bygd; det är ett område som är det sista i Markaryds centrum som påminner om historien här. Byggnader från 1700- och 1800-talet står kvar på sina ursprungliga platser. Dessutom har en fin minnessten med text gjorts av trappsteget som en gång ledde in till gästgiveriet.

Men Södergård är även ett omfattande rekreationsområde, flitigt använt av Markarydsborna! Här kan man både känna historiens vingslag, och få lugn och ro genom en härlig natur, med ängar, enorma och mycket gamla blodbogar samt vattensystem.

Ett kulturcentrum i en trakt där så mycket av det gamla rivits! Det sista området i Markaryd som hållit motstånd mot tidens tand och bevarats till idag i nästan originalskick. Det sista och enda som finns i och som andas Markaryds historia.

Om lokalhistoriska föreningen

Markarydsbygdens lokalhistoriska förening bildades år 1990, för att ta tillvara på, och tillgängliggöra, den lokala historien i Markaryds kommun på så många sätt som möjligt.

Bostadsbyggnad med kvarnen från 1700-talet i Förgrunden, 2024.

Skylt på minnestenen, gjord av ett trappsteg från gästgiveriet.

Föreningen har gett ut flera böcker om bygdens historia, bl.a. *Markarydsbygden* (en serie i 25 delar), fotoböcker och den nya bokserien *Markarydsbygden För och Nu*. De har också fört över småfilmer från 60- och 70-talen till DVD, samt anordnar berättarkvällar och utflykter till lokalhistoriskt intressanta platser. Böckerna går att beställa från föreningen eller via biblioteket i Markaryd.

I Markaryds kulturhus har föreningen ett museum: "Markaryds Vävskedsmuseum". Under 1800-talet var hantverksmässig vävskedstillverkning väldigt viktig i bygden. På museet finns också ett arkiv dit allmänheten kan lämna in historiskt värdefulla föremål.

Text & foto: Slawomira Nilsson

Vill du besöka Södergården?

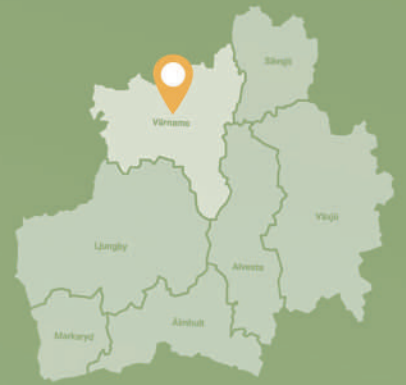
Området är öppet för allmänheten, och är en del av en populär promenadslinga. Byggnaderna är i nuläget inte öppna för besökare, men Lokalhistoriska föreningen strävar efter att det ska bli ett historiskt aktivitetscentrum som alla kan nyttja.

56.456673, 13.596016

Det går bra att vända sig med frågor till föreningen på facebook: facebook.com/markarydslokalhistoria QR-koden visar var du hittar Södergård på kartan.

Skarvsöm

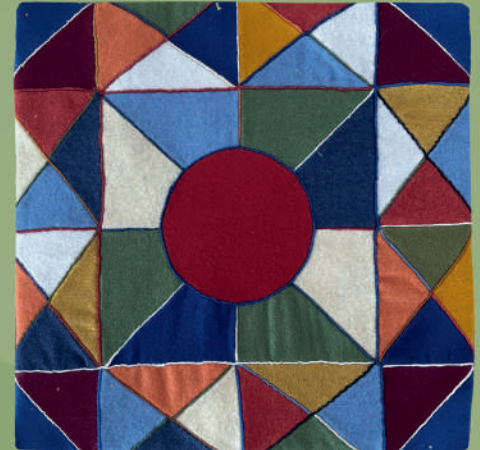

Historisk lapptechnik

Skarvsöm är en lapptechnik som användes på 1700- och 1800-talet till bl.a. bröllopsdynor. Tekniken har stark koppling till Västbo härad i Jönköpings län och trakterna däromkring. Det finns flera bröllopsdynor från 1700-talet bevarade på Jönköpings läns museum, men också i vårt lokala hembygdsmuseum i Prästgården i Apladalen finns en gammal dyna bevarad.

Det som särskiljer skarvsöm från annan lapptechnik är att man använder sig av ylletygbitar som sys ihop för hand med en smal tygremsa, en passpoal, i avvikande färg emellan. Man syr med förstyg och när man sedan klipper ner remsan från rätsidan bildas en dekorativ effekt mellan tygbitarna. Tekniken ger möjlighet att ta tillvara minsta tygbit.

Skarvsömsdynornas mönster är oftast uppbyggda av geometriska former och består historiskt mest av kompassrosor, timglas och kvadrater. En del av de bevarade dynorna är broderade med årtal och brudens och brudgummens initialer.

Den gamla bröllopsdynan till vänster och den nya dynan av Ryaknuten till höger. Foto: Broderigruppen Ryaknuten

Materialet i de gamla dynorna är oftast vadmal eller kläde; ylletyger som vävts gles och sedan stampats. Byskräddaren hade under 1600- och 1700-talen uppgiften att sy upp uniformer. Färger som användes vid småländska regementen, som gult, blått och rött, återfinns i dynorna liksom växtfärgningens vanliga bruna och gröna nyanser. I en beskrivning av Västbo härad, av förste lantmätare J Allvin, finns noterat att "Öfver hela Häradet hafva karlar och quinnor- vadmalskläder." Om kvinnorna i Västbo berättas vidare "att de af handlande i staden emottaga ull till förfärdigande av vadmal, hvarmed en mängd quinnor sysselsatt sig."

Material till skarvsömsdynor fanns utan tvivel på nära håll. Baksidan av dynan var ofta av get- eller kalvskinn, ibland med pälsen kvarvänd inåt eller utåt.

Fyllningen varierade och kunde bestå av ull, dun, fjädrar eller halm. Typisk dekoration av en skarvsömsdyna var flerfärgade tofsar i hörnen.

Tiderna förändrades och bröllopssederna likaså, så tekniken föll i glömska. På 1980-talet återuppväcktes den av entusiaster med koppling till Jönköpings läns museum. Också i Värnamo började intresset sakta öka och kurser ordnades, materialsatser såldes och så var vi igång igen.

Tekniken passar väl in i vårt moderna sätt att tänka på återbruk och hållbarhet. Därför tycker vi att vi hittat en kulturskatt att bevara och sprida. Jönköpings läns Hemslöjdsförbund ansökte om att få upp skarvsöm på Unesco:s lista över immateriella kulturarv, även kallat "Levande kulturarv" och i mars i år kom vi med!

Redan förra året beslutade broderigruppen Ryaknuten i Värnamo att sy dynor till ryggstugan i Apladalen och valde att inspireras av den befintliga, gamla, dynan. Vi har inte exakt kopierat, men i mönster och färgval återupptar den i sin forna prakt. Det blev ett grupparbete som vi haft väldigt roligt med längs vägen. Välkommen till Prästgården i Värnamo där hembygdsföreningen visar vår nya dyna tillsammans med den gamla. Snart har vi klarat två, och den tredje är på gång.

Text: Lena Carlsson, för broderigruppen Ryaknuten

Vill du veta mer om skarvsöm?

Kontakta gärna broderigruppen Ryaknuten via Lena Carlsson: lenacarlsson007@gmail.com
Läs mer på Levande kulturarv genom QR-koden.

BRÖLLOPSDYNOR

Bröllopsdynor har förekommit i hela landet och har tillverkats med hjälp av många olika sömnadstekniker, men de skarvsömmade bröllopsdynorna var typiska för västra Småland och de södra delarna av Västergötland, med några undantag från Halland och Skåne.

I Nordiska museets samlingar finns det en bonad från 1832 av Gustaf Norberg som föreställer ett brudfölje på väg till kyrkan i Södra Unnaröd i Småland, där en av förryttarna har en skarvsömmad dyna under armen. Ryttare i brudföljet kunde kallas för "hyendeförare" där hyende är ett älderdomligt ord för dyna. Deras uppgift var bl.a. att i förväg rida till kyrkan och lägga dynorna i brudstolarna.

Under vigseln användes dynorna av brudparet till att sitta på och till att knäfalla på vid altarringen. Brudparet satt även på dynorna under bröllopfesten. Efter bröllopet förvarades dynorna i hemmet. De bevarade bröllopsdynorna är i de flesta fall kvadratiska och ofta uppträder de i par. Det finns även som bänkdynor.

Bild: Detalj från väggbonad av Gustaf Norberg, i Unnaröd, Småland (1832). Foto från Nordiska museets samling.

Kuddar och pall från utställning på Hemslöjdens hus 2025. Foto: Maria Haneskog

Foto: Maria Haneskog

Foto: Ryaknuten

All text och foto i detta häfte är © sina respektive insändare 2025.
Ansvarig utgivare: Leader Linné Småland. Kontakt: info@leaderlinne.se

Leader Linné Småland

COMPANION
KOOPERATIV UTVECKLING

 Studieförbundet
Vuxenskolan

